

AZ AGRÁRÉLELMISZERIPARI SZEKTOR ÉS VÁLLALKOZÓI SZELLEM A COVID-19 PANDÉMIA VÁLSÁGÁBAN

Agri-food sector and entrepreneurship during the COVID-19 crisis: A systematic literature review and research agenda

Nikolaos Apostolopoulos – Vanessa Ratten – Dimitrios Petropoulos – Panagiotis Liargovas – Eleni Anastasopoulou¹

Problémafelvetés

Jelen tanulmány szakirodalmi áttekintések és kutatási eredmények szintézisét közli, melyben a kutatók a COVID-19 hatásait elemezik az agrárélelmiszeripari vállalkozói kedv, a kormány vállalkozókat támogató intézkedései és az agrárélelmiszeri értékesítés digitalizációja felé történő váltás keresztmetszetében. Továbbá, innovatív ötletek és új üzletágak vizsgálata áll kutatásuk fókuszában, hiszen az agrárélelmiszeri ágazata számos kihívással szembesült a pandémia alatt, ugyanakkor megújulási lehetőségek is rejlenek a válság nehéz időszakában.

A pandémia nem újkeletű fogalom, amely kizárólag a modern társadalmakat sújtotta, hiszen az ősi civilizációknak is szembesülni kellett különböző krízishelyzetekkel – vélik a tanulmány szerzői, akik Cyprus (Neapolis University, Pafos), Ausztrália (La Trobe University, Melbourne), Görögország (University of Peloponnese, Peloponnese) képviselőiként átfogó nemzetközi képet nyújtanak a gazdasági jelen-ségről.

Minden vírushelyzet szignifikáns változást eredményez a gazdaságban, lokális és globális politikában, társas viselkedésben, szociális kapcsolatokban és a polgárok mentalitásában egyaránt. Mint minden világjárványnak, úgy a COVID-19-nek is

¹ Apostolopoulos N, Ratten V, Petropoulos D, Liargovas P, Anastasopoulou E. Agri-food sector and entrepreneurship during the COVID-19 crisis: A systematic literature review and research agenda. *Strategic Change*. 2021;30:159–167. <https://doi.org/10.1002/jsc.2400>

számos közvetlen és közvetett, valamint rövid és hosszú távú hatása érzékelhető az agrárélelmiszeri iparág helyi és globális rendszerében. A pandémia néhány agrár-élelmészeti hatása szokásokból indulván eredményezett változást az agrárpolitikában konkrét taktikák és intézkedések fogantatását igényelve. A pandémia krízishelyzetében az emberiség tudatosabb fókuszra helyezte az élelmiszerelőállítás, -beszerzés, -értékesítés szerepére, amely globális reformok és új törvénykezések [Common Agricultural Policy (CAP)] meghozatalát is eredményezte.

Jelen szintetizáló kutatás átfogó képet szeretne nyújtani az akadémiai és politikai berkekben folyó aktuális agrárélelmiszeripari vitákról, a vállalkozói lehetőségek új irányzatainak és kihívásainak pandémiával való összefüggésének górcső alá helyezésével.

Elméleti háttér

A globális szintű nehezített élelmiszerelőállítás és –ellátás a pandémia alatt, arra kötelezte a kormányokat, hogy radikális megszorításokat vezessenek be a világ élelmészeti láncolatában, a szállítási és munkáltatói szektorban – folyamatosan figyelve arra, hogy a koronavírus terjedését országok közt és országokon belül is minél inkább megfékezzék.

A pandémia első heteiben lényeges visszaesés történt a munkáltatói produktivitásban, magasabbak lettek a munkabérek és szállítási árak, kevesebb bevételt nyertek a gazdálkodók, élelmiszerhiány lépett fel, valamint alapvető élelmiszerek (tartós-élelem és friss zöldség-gyümölcs) drágultak vagy váltak hirtelen hiánycikkékké. Ezen keresleti struktúrák átalakulásának direkt és indirekt hatásaként a vállalkozói aktivitás is átalakult, ennél fogva célirányzott kontrollt követelt az agrárélelmiszeripar, átalakítva az agrárpolitikát a fenntartható, zöld, egészséges agrárélelmészeti rendszer érdekében.

Noha a gazdasági- és világijárvány okozta krízisek nem teljesen egyformák, hasonlóan alakították a kereslet-kínálat tényezőit. A 2008-as gazdasági válság után a járványt megelőző években nőtt a kereslet az agrárélelmészeti érdekelt vállalkozások terén, kiemelve az eredményes pénzügyi modellekbe ágyazható új agrártechnológiák. A pandémia során azonban nagyobb hangsúlyt kapott az élelmiszerbiztonság, az egészséges élelmiszert előállító, kevesebb ökológiai lábnyomot termelő, környezet-tudatos agrárfolyamatokra való odafigyelés.

A javak értékesítése terén szintén radikális váltást eredményezett a pandémia: a személyközi értékesítésről a hangsúly eltolódott a digitális kapcsolatok felé. Számos kutatás szignifikáns növekedést mutat az online üzletek fellendülésében. Bármennyire is jól működik az iparág digitalizációja, a gyenge internethálózattal rendelkező térségekben bonyolult kivitelezni az online értékesítést, ezáltal a vidéki települések még inkább marginalizálódtak ez idő alatt – összesítik a kutatások.

A 4IR néven fémjelzett 4. Ipari Forradalom innovációi, melyek intelligens gépek révén, rendkívül versenyképes, új technológiák alkalmazásával teszik hatékonyabbá a globális ipari teljesítményt, nagy figyelmet kaptak a COVID-19 megjelenése óta. Az agrárélelmészeti szektorban mindez olyan okos hálózatok innovációit eredményezte, melyek célja a kontrollált forgalmazás, tárolás, kereslet és kínálat együttes összehangolása. A fenntartható biológiai modellekhez ragaszkodó, tiszta termelési folyamatokra koncentráló, tudományos innovációk megléte ételbiztonsági és ökológiai garanciává vált. Az élelmészeti lánc a 4IR-alapú tudományos innovációk révén fundamentálisan átalakult: a mezőgazdaságtól az élelmiszergyártásig minden fázisban megjelentek a legkorszerűbb robotikus rendszerek, drasztikusan redukálva az emberi munkaerő szerepét, a humán erőforrást. Hogy hatékonyra váljon az agrárélelmiszeripar pandémiába ágyazott pozicionálása, a kutatók holisztikus megközelítésben elemzik a fenntartható élelmészeti rendszert.

Módszertani megközelítés

A meglévő agro-élelmiszeri vállalkozásokat érintő kutatások hatalmas tárházában az elméleti és az empirikus kutatások két pólusán egyensúlyoznak a kutatók. Ennek okán jelen szintézistanulmány mögött egy közös platformra irányító szemlélet érvényesül, melyben mind a kvalitatív, mind a kvantitatív kutatások górcső alá kerülnek.

A szakirodalom teljes feltárása EBSCO, Emerald, Proquest, ScienceDirect, Scopus, Web of Science és Wiley adatbázisok kulcsszavas keresései révén történt (angol kulcsszavak: “agri/agro-food entrepreneurship”, “agri/agro-food enterprises”, “agri/agro-food businesses”, “agri/agro-food sector”, “COVID-19.”). A tanulmány szerzői minden találatot elemzés alá vettek, külön csoportosítva tematikailag (AGRI1, AGRI2, AGRI3) a témát érintő publikációkat, kutatásokat, forrásokat, hivatkozásokat. A 49 releváns tanulmányt az alábbi rendszer szerint csoportosítva elemezték:

AGRI1 – A COVID-19 agro-élelmiszeripari vállalkozásokra gyakorolt hatása

- Társadalom-gazdaságtani hatás
- Vállalkozásvezetési hatás
- Fogyasztói feltételek átalakulása
- Értékesítési-bevételi változások
- Az agro-élelmiszerlánc gócpontjai
- Bizonytalanságok, biztonsági kérdések

Ebben a témakategóriában 19 tanulmány képezte az elemzés tárgyát. Ezen tanulmányok szintézisét közölve – a kutatók megállapítják –, a COVID-19 általánosan változtatta meg a fogyasztók attitűdjét az agro-élelmiszerek iránt. Négy fontos változást emelnek ki: fogyasztói feltételek átalakulása, értékesítési-bevételi változások, az agro-élelmiszerlánc gócpontjai, biztonsági kérdések. Az eredmények nem meglepően arra irányulnak, hogy kezdetben az agráripari termelés nem tudott kellőképpen flexibilisen válaszolni a hirtelen jött külső sokkhatásra, melyek sokkal kedvezőtlenebbül befolyásolták a kereslet és forgalmazás csatornáit, mint magát az elsődleges termelést.

Az ellátásban és keresletben adódó szakadások redukálták a cégek bevételeit, melyek negatív hatással voltak társvállalkozásokra, nem tudták biztosítani termékeikkel az érdekelt háztartásokat. A háztartásokon kívül a vendéglátóipari egységek is szignifikánsan megéreztek az ellátás hiányát, valamint a felhasználók, vendégek korlátozott hozzáférését a szolgáltatásaikhoz. Ugyanakkor a pénzforrások megcsappanása, munkahelyekről történő tömeges elbocsájtások is beárnyékolják a gazdasági javak áramlását. Azon vállalkozások, amelyek gyorsan át tudtak állni a házhoz szállítás, futárszolgálattal történő értékesítés rendszerére, a vesztegár alatt is meg tudták tartani ügyfeleiket. Öt olaszországi farm adatait elemezve, noha az agrárélelmiszeripar megszorításokat élt át, a karantén idején mégis éles kereslet mutatkozott az étel iránt, szignifikánsan megugrott az ételfelvásárlás, tartalékolás. Az adott helyzetet rugalmasan kezelő helyi vállalkozások még ugrásszerű gazdasági növekedést is produkáltak.

A vendéglátóegységekbe való belépés tilalma, az otthonékezés kényszere jelentősen megnövelte a tartós és friss ételfelvásárlást (pl. liszt, tojás, olaj). A kutatásból

kiderül, hogy nagyon pozitív lépésként élték meg a vásárlók, hogy a farmok a kereslet-növekedés ellenére sem növelték áraikat, a szupermarketekkel ellentétben, aminek következtében a lokális üzletek hatékonyabban működtek. A COVID-19 hasznát hozott tehát a helyi kereskedőknek, illetve új kooperációs szociális innovációkat hozott létre a termelőtől, farmoktól a vásárlóig, nonprofit szervezetekig. A bevétel visszaesésben a szállításban érdekelt vállalkozások voltak a leginkább érintettek, hiszen a helyváltoztatási korlátozások hatására növelniük kellett szállítási díjaikat. Az első lezárások idején (2020. február-május közt) Kína és minden exportban érdekelt ország hatalmas kihívás elé nézett a leálló exportkereskedelem miatt.

Ennek következtében Európában esett az élelem ára a piacokon, előre bocsátva egy várható importnövekedési hullámot. 2020-ban a nemzetközi hús- és hentesáru ára 7-18%-kal, a tejtermékeké 4-7%-kal esett vissza, valamint éles árcsökkenés történt a bio-üzemanyagok terén. Noha a helyi élelmezési lánc megszakításokkal szembesült, és a bevételi források megcsappanása okán bizonytalanságok voltak az ellátórendszerben még a fejlődő országokban is, globálisan mégsem eredményezett megoldhatatlan agráripari problémát. A bevételkiesésben leginkább érintett farmok a szezonális munkásokat foglalkoztató létesítmények voltak, hiszen hatalmas munkáshiány lépett fel az utazási korlátozások következtében (zöldség- és gyümölcstermesztő cégek, kertészeti- és kertművelési munkásokat foglalkoztató ültetvényesek). Néhány operatíván fellépő ország, így Nagy-Britannia, a "Pick for Britain" nevű kampány során 70.000 brit munkást toborzott a migrációs munkaerőhiány áthidalására.

AGRI 2 – Kormányintézkedések, agro-élelmezési vállalatok támogatása

- Export tilalom
- Változások az ellátó rendszerben, termelésben
- Termékelőállítási, termelői korlátok
- Intézkedések az élelmiszerlánc fenntartására

2020 első felében az export tilalom hatására a világ GDP-je 13%-os visszaesést mutatott. Főként a háború utáni országok, mint Yemen, Szudán és Szíria tapasztaltak hatalmas élelem ellátói instabilitást, ugyanakkor a fejlődő országok is nagy változásokkal szembesültek az ellátórendszerben. A régiók közti átjárási korlátozások, vesztégzárak eredményeképpen sok agrárgazdálkodó arról számolt be, hogy kény-

telen volt megsemmisíteni az értékesíthetetlen javait vagy el kellett hagynia az ültetvényeit. Az ellátórendszer visszaesése végett a lezárások során Franciaországban 60%-kal csökkentették az élelmiszert szállító teherautók számát, Amerikában a tejipari farmok 14 millió liter tejet semmisítettek meg naponta, az indiai teanövények pedig értékesíthetatlenné váltak.

Az Európai Bizottság 750 milliárdos támogatói terve 2020. május 27-én indult el a COVID-19 okozta gazdasági krízis kezelésére, melynek kíséretében további agro-innovációkra és fenntartható gazdasági fejlesztésekre különítettek el pénzalapokat. A technológiai-szociális-gazdasági ökoszisztéma jegyében különböző területeket határoltak el, melyek rendre foglalkoznak klímavédelemmel, digitalizációval, manufaktúrákkal, fenntartható élelmgyártással, élelmiszerbiztonsággal és a hulladékcsökkentéssel a COVID-19 miatti megváltozott körülmények hatására.

Az európai élelmiszerellátási rendszerről bebizonyosodott, mennyire törékeny – összegzik a kutatók. Ugyanakkor a vizsgált kárvallott farmok Olaszország, Szerbia, Montenegro, Bosznia-Hercegovina, Albánia területein jelentős állami támogatásban részesültek a nagyszámú munkaerő elbocsájtás kompenzálására. A kutatásokat elemezve kiderül, hogy India, Kína, Törökország és Kanada jelentős támogatásban, banki hitelkedvezményekben részesíti a pandémia alatt megkárosult polgárait.

Az Európai Parlament 2019. november 28-án a klímaváltozást globális vész-helyzetként hirdette ki, melyet pár hónap elteltével a COVID-19-es pandémia bejelentése követett. Vészhelyzetként két globális probléma szinkronicitása jött létre, amelynek kezelésére az Európai Parlament áthidaló intézkedéseket fogantatott. A pandémia világszintű agro-élelmiszeripari problémái ezáltal a fenntartható, zöld forrású élelmiszer hálózatok egészségre és klímára kiterjedő védelmező apparátusai-val ötvözödték. Lokális szintről indulva tudatosan végig kell gondolnunk a globális élelemforrásoktól való függésünket, és támogatnunk kell a helyi kistermelőket, vállalkozókat – mint ahogyan sok szolidaritási akciót felmutató esettanulmányt elemezve tanácsolják a tanulmány szerzők.

AGRI 3 – Az agro-élelmiszeri vállalkozások hagyományos értékesítésének digitalizációja

- A pénzügyi modellek átalakulása a megváltozott ellátás és értékesítésben
- Innovatív fejlesztések a munkaiparban és a termékforgalmazásban

- Internet és egyéb fejlett technológiák használata
- Digitális értékesítés fejlesztése
- Online platformok létesítése
- Telemunka és e-kereskedelem használata
- Digitális továbbképzések és információterjesztés

A harmadik téma köré 13 tanulmányt csoportosítottak a szerzők, akik a pandémia agráripari átható erejét a digitalizáció szűrőjén keresztül vizsgálták.

A kulcsfontosságú digitális változás primátusát a szemtől szemben történő értékesítés hátrányára hamar be kellett látnia a vállalkozói szektornak. A vásárlók digitális úton való bekapcsolódása a farmok létfenntartásának záloga lett – kiderül sok elemzésből –, akárcsak a decentralizált és biztonságos helyi élelmiszerbeszerzés. A pandémia ideje alatt minden üzletágnak érdeke az ügyfelek védelme, és ha teheti, okos eszközök segítségével az e-kereskedelem és online munkaformák biztosítása. Sok vállalkozó sikeresen áthidalva a lezárás okozta kontakt vásárlás hiányát, flexibilisen átállt az online platformokon történő értékesítésre. Futárszolgálatok vállalásával kiküszöbölhető volt ezen időszakban is az agrárélelmiszeri források áramlásának jelentős megszakadása a fejlődő országokban, így Romániában is – közlik a szerzők. Trükkösen tudták fenntartani kis- és középvállalkozásaikat Malaysiában is, ahol Facebook, WhatsApp vagy telefonos rendelések útján biztosították az áruforgalmat. Fejlett országokban, Franciaországban, Belgiumban, Dániában szintén alternatív megoldásokkal igyekeztek magukat promoválni az agrárélelmiszeri vállalkozók, noha a friss zöldség, gyümölcs és farmokról származó agrártermék szállíthatósága jóval sérülékenyebbnek bizonyult a tartós élelmiszernél. Habár ismertek voltak ezen online platformok a pandémia előtti időszakban is, a világvárvány idején elengedhetetlenné vált a szélesebb sávú internethozzáférés biztosítása, illetve könnyen hozzáférhető, alacsony költségű szoftverek, applikációk fejlesztése, mindez a szolgáltatók általi kedvezményes biztosítás felé jelölve ki az utat.

Konklúziók

A COVID-19 világvárvány kedvezőtlen környezetet biztosított kezdetben az agrárélelmiszeripari szektor minden komponensére. Ugyanakkor a sikeres vállalkozók lehetőségeiket felmérve flexibilisen viszonyultak a vesztegzárak, export tilalmak és

egyéb korlátozások okozta válsághelyzethez. Online platformokkal helyettesítették a hagyományos eladási sémákat, futárszolgálati opciókkal betöltötték a munkaerőhiány hézagjait is. A friss agrárélelmiszer-előállítás mellett új technológiák révén, szárított élelmiszergyártásra is fogékonyabbá váltak a szükséghelyzetre adott reakció mentén. A pandémia kiélezte az élelmiszerellátásban adódó kritikus helyzeteket, mégis a decentralizált hálózatok hatékonyabban működtek, mint a globális ellátórendszerek.

Ebben a szintézistanulmányban 49 kutatás vizsgálatával vonják le konklúziókat a szerzők a pandémiára adott lokális és globális szervezetek szintjéről érkező megoldásokra vonatkozóan. A helyi fogyasztók öntudatos, asszertív vásárlási szokásain keresztül az államvezetés felelős döntéshozataláig világ szinten vizsgálja az agrár-élelmiszeripar kihívásait. Jelen tanulmány szerzői a további kutatások irányvonalát egy összehasonlító post-COVID elemzésben jelölik meg, melyben szintén átfogó technológiai-szociális-gazdasági összefüggések mentén érdemes vizsgálni az agrár-élelmiszeripar pandémia utáni változásait.